

Престол Андріївської церкви у Києві та загадка "Болярина Николая"

Ігор Нетудихаткін

У вівтарній частині Андріївської церкви у місті Києві знаходиться престол, освячений 1767р. на честь Апостола Андрія Первозванного. Він має форму кубу в скляному футлярі. Престол – це "сакральний центр" православного храму, який символізує Гроб Господній: за тлумаченням Св. Германа Константинопільського при переносі Святих дарів на престол "святая трапеза (верхня дошка престолу – Н. І.) соответствует погребению Христову, когда Иосиф, сняв тело Христово со креста, обвил его плащаницею чистою, и, помазав ароматами и миром, подъял с Никодимом и положил в новом, изсеченном из камня, гробе"[2].

Верхня дошка престолу (т. зв. "трапеза") Андріївської церкви виконана з каменю червоноуватого кольору. З чотирьох боків престол накритий художньооздобленим металевим облаченням, яке є справжнім витвором мистецтва. Всі дошки металевго облачення мають низку спільних елементів декору: на кожній з них у чотирьох кутах – позолочені накладки у вигляді сера-

фимів; по боках – позолочені вертикальні випуклі виступи, стилізовані під канелюровані пілястри. Єдина відмінність бокових дошок облачення одна від одної – це випуклі центральні накладки золотистого кольору: на західній дошці – рівнораменний (т. зв. "грецький") хрест; на інших трьох дошках – овальні, видовжені по горизонталі, медальйони із зображеннями Апостолів (Петра, Іоанна Богослова, Андрія Первозванного) та ідентифікуючими написами.

У нижній частині металевго облачення на п'єдесталі престолу (по периметру) вигравірований загадковий напис шрифтом, стилізованим під устав (т. зв. "псевдоруський стиль" др. пол. ХІХ – початку ХХ ст.): **"СІЕ МЕСТНОЕ ОБЛАЧЕНИЕ НА ПРЕСТОЛ ХРАМА ВО ИМЗ СВ. АПОСТОЛА АНДРЕЗ ПЕРВОЗВАННОГО СООРУЖЕНО ИЖДИВЕНИЕМ ПРОТОІЕРЕЗ ПАВЛА ІІЕРЕЗ ФЕДОРА БОЛЗРИНА НИКОЛАЗ И ДИЗКОНА ВЛАДИМИРА В 1899 ГОДУ "**.

Ким же були ці щедрі жертводавці, чиїм зусиллям ми завдячуємо появі на престолі Андріївської церкви витонченого зразка художнього металу кінця ХІХст.? Особливо інтригуюче виглядає останній з чотирьох ктиторів – "Болярин Николай". Його титулатура є надзвичайно дивною і анахронічною для другої половини ХІХст., адже боярство як суспільний стан поступово припинило своє існування після ліквідації Петром І відмінностей між помісним та вотчинним землеволодіннями у 1714 р. (останній боярин І. Ю. Трубецький помер 27.01.1750 р.). У Фонді Київської духовної консисторії Центрального державного архіву України у Києві зберігається справа під назвою "О разрешении обложить металлом престол в Андреевской церкви" (1899 р.) [1],

Престол Андріївської церкви.

Трапеза престолу Андріївської церкви (фрагмент).

Накладка Серафим на металевому облаченні престолу Андріївської церкви.

Пілястра (фрагмент) на металевому облаченні престолу Андріївської церкви.

яка "проливає світло" на історію виготовлення металевого облачення на престол храму та допомагає встановити особу загадкового "Болярина".

З цього документу ми дізнаємося, що причиною оновлення "сакрального центру" Андріївської церкви (престолу та жертівника) наприкінці XIX ст. була його "обветшалость". У справі зазначено, що протягом 1898 – початку 1899 р. певні церковні благодійники (їх імена не названі) надали на оновлення престолу 400 рублів (без сумніву саме вони відзначені у написі на металевому облаченні).

Наприкінці 1898 – на початку 1899 рр. були досягнуті домовленості з петербурзьким майстром Т. М. Мартінсоном, який, за щасливим збігом обставин, у цей час працював над виготовленням окладу для одного з престолів Києво-Братського монастиря. Саме цей оклад став "прототипом" для металевого облачення на престолі Андріївської церкви. Наприкінці 1899 р. Т. М. Мартінсон виготовив облачення на престол Андріївської церкви з міді, яка у другій половині XIX ст. стала дуже популярним матеріалом для виготовлення церковного начиння. Завдяки посрібленню та покриттю позолотою мідному облаченню надали символічні для християнської традиції кольори. Металеве облачення 1899 р. і досі приховує під собою доволі давній престол Андріївської церкви, який так і не було демонтовано. Вирішальну роль у цьому зіграла тверда позиція причту та церковного старости Андріївської церкви, обумовлена вірою у святість місця¹, на якому розташована Андріївська церква: старий престол мав залишатися "нетронутим".

З високою долею вірогідності таємничих ктиторів, які надали 400 рублів на виготовлення ме-

Накладка Рівнораменний хрест (фрагмент західної дошки металевого облачення на престолі Андріївської церкви).

Напис на п'єдесталі престолу Андріївської церкви (фрагмент).

талевому облачення на престол, можна ототожити з ініціаторами його оновлення у 1899 р. – ієреєм (священником) Андріївської церкви Федором Івановичем Тітовим (1864–1935), дияконом Андріївської церкви Володимиром Недельським та Благочинним Старокиївських церков протоієреєм Павлом Троїцьким. Їхніми підписами закріплено два документи справи: "Прошение" причта та церковного старости про дозвіл на встановлення металевого облачення на престол Андріївської церкви (28.02.1899) та "Отчет" про витрату коштів на оновлення престолу (07.11.1900) [1]. Отже, саме імена представників причту церкви та місцевого благочинного вирізьблено на металевому окладі престолу: **"... ИЖДИВЕНИЕМ ПРОТОІЕРЕЯ ПАВЛА ... ІЕРЕЯ ФЕДОРА ... ДИЗКОНА ВЛАДИМИРА ..."**.

Разом з ними "Прошение" та "Отчет" підписав ще один ініціатор оновлення престолу – церковний староста Андріївської церкви, "надворный советник", представник стародавнього дворянського роду Микола Олександрович Свечін. Можливо саме він і є тим загадковим "Боляриним Николаем" з напису на

¹ – Традиційно вважається, що Андріївська церква розташована на пагорбі, де, за переказом з "Повісті минулих літ", здійснив своє пророцтво Апостол Андрій Первозванний: "Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать Божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне Бог". І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста". [4]

■ пам'ятки образотворчого мистецтва

облаченні престолу? На наш погляд, це дійсно так.

Справа у тому, що навіть після зникнення боярства як суспільної верстви, слово "болярин" продовжувало широко використовуватися у церковнослов'янській мові, яка була переповнена "отжившими" словами [3]. Слово "болярин" виступало заміником слова "дворянин", якого у церковнослов'янській мові просто не існувало [5]. Цікаво, що інформацію про поширений вжиток слова "болярин" стосовно дворян на рубежі XIX–XX ст. нам дають навіть художні твори. Так Михайло Салтиков-Щедрін у своєму оповіданні "Пошехонская старина" (1888 р.) зазначає: "Хоронили **болярина** Николая с почестями и церемониями, подобающими родовитому дворянину". А Олександр Купрін у оповіданні "Анафема" (1913 р.) описує історію протодіякона Олімпія, який в перший тиждень Великого Посту

Федір Іванович Тітов (фото).

Герб дворянського роду Свечіних.

мав анафемувати "богохульника и отступника от веры христовой ... **болярина** Льва Толстого", проте відмовився це зробити під враженням від тільки-но прочитаної повісті графа "Козаки". Отже, "Болярин Николай" у написі на облаченні престолу Андріївської церкви цілком можна прочитати як "Дворянин Николай", що точно вказує на останнього з чотирьох таємничих благодійників – дворянина Миколу Олександровича Свечіна.

Витвір петербурзького майстра Т. Мартінсона, мідне ("посребренное" і "взлощенное") художньо оздоблене облачення на престол було щедрим даром групи ентузіастів, які опікувалися долею храму наприкінці XIX ст. Цей коштовний оклад і досі прикрашає престол Андріївської церкви, видатної пам'ятки епохи бароко.

Накладка Апостол Петро (фрагмент північної дошки металевого облачення престолу Андріївської церкви).

Накладка Апостол Іоанн Богослов (фрагмент східної дошки металевого облачення престолу Андріївської церкви).

Накладка Апостол Андрій первозваний (фрагмент південної дошки металевого облачення престолу Андріївської церкви).

1. ЦДІАК України. — Ф. 127. — Київська духовна консисторія. — Оп. 868 (1899). — Спр. 114. — О разрешении обложить металлом престол в Андреевской церкви. — 7 арк.
2. Баталов А. Л. Гроб Господень в замысле "Святая святых" Бориса Годунова // Иерусалим в русской культуре / Отв. ред. А. Баталов, А. Лидов. — М.: Наука. Издательская фирма "Восточная литература", 1994. — С. 154–171.
3. Кравецкий А. Г., Плетнева А. А. История церковнославянского языка в России (конец XIX — XX вв.). — М.: Языки Русской культуры, 2001. — 400 с.
4. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. Ред. О. В. Мишанич. — К.: Дніпро, 1989. — 591 с.
5. Полный церковно-славянский словарь (с внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений), составил священник, магистр Григорий Дьяченко. — М.: Издательский отдел Московского Патриархата, 1993. — 1159 с. (Репринт 1899 г.).